

HISTORIA
PRAWDA
TERAŻNIEJSZOŚĆ

FUNDACJA IM.
JANUSZA KURTYKI

WWW.FUNDACJAKURTYKI.PL

HISTORIA, **PRAWDA,** **TERAŻNIEJSZOŚĆ**

JAK PROWADZIĆ STOSUNKI MIĘDZYNARODOWE W KONTEKŚCIE PRZESZŁOŚCI? 4.0

diagnozy, recepty, zapis debat

Redakcja

Damian Bębnowski
Artur Goszczyński

Warszawa 2022

HISTORIA, PRAWDA, TERAZNIEJSZOŚĆ 4.0

JAK PROWADZIĆ STOSUNKI MIĘDZYNARODOWE W KONTEKŚCIE PRZESZŁOŚCI?

*diagnozy, recepty,
zapis debat*

Redakcja
Damian Bębnowski
Artur Goszczyński

FUNDACJA IM.
JANUSZA KURTYKI

Warszawa 2022

Fundacja im. Janusza Kurtyki

HISTORIA, PRAWDA, TERAŻNIEJSZOŚĆ 4.0

JAK PROWADZIĆ STOSUNKI MIĘDZYNARODOWE
W KONTEKSCIE PRZESZŁOŚCI?

*diagnozy, recepty,
zapis debat*

REDAKCJA: Damian Bębnowski, Artur Goszczyński

Warszawa 2022

Fundacja im. Janusza Kurtyki
02-521 Warszawa, ul. Rakowiecka 37
www.fundacjakurtyki.pl
e-mail: nauka@fundacjakurtyki.pl

TRANSKRYPCJA: Sara Gibska

KOREKTA JĘZYKOWA: Zbigniew Żołnierczyk

KONCEPCJA GRAFICZNA OKŁADKI: Aleksander Podgórny

SKŁAD I OPRACOWANIE GRAFICZNE: Piotr Perzyna

ISBN 978-83-964064-2-2

© Copyright by Fundacja im. Janusza Kurtyki, Warszawa 2022

Materiał dostępny na licencji CC BY NC ND Creative Commons

Egzemplarz bezpłatny

Publikacja powstała w ramach projektu „Historia, prawda, terażniejszość. Jak prowadzić stosunki międzynarodowe w kontekście przeszłości? 4.0” finansowanego z budżetu Państwa ze środków Muzeum Historii Polski w ramach programu Patriotyzm Jutra.

SPIS TREŚCI

WSTĘP	6
RUŚ A POLSKA, X-XVI WIEK	9
<i>(Myrośław Wołoszczuk, Vitaliy Nagirnyy, Hieronim Grala, moderator Mariusz Bartnicki)</i>	
Glosa 1: Myrośław Wołoszczuk, <i>Ruś a Polska: wybrane średniowieczne zagadnienia</i>	23
Glosa 2: Vitaliy Nagirnyy, <i>O polskich jeńcach na Rusi w XI-XIII wieku</i>	29
UKRAINA W RAMACH RZECZPOSPOLITEJ OBOJGA NARODÓW, XVI-XVIII WIEK	33
<i>(Wiktor Brekhunenko, Piotr Kroll, moderator Artur Goszczyński)</i>	
Glosa 3: Wiktor Brekhunenko, <i>Komentarz do dyskusji</i>	49
Glosa 4: Piotr Kroll, <i>Komentarz do dyskusji</i>	54
Glosa 5: Artur Goszczyński, <i>Wokół udziału Kozaków w bitwie chocimskiej z 1621 roku</i>	60
UKRAINA W XIX I XX WIEKU (DO 1945 ROKU)	65
<i>(Grzegorz Motyka, Jan Pisuliński, Damian K. Markowski, moderator Paweł Libera)</i>	
Glosa 6: Damian K. Markowski, <i>Rozwój ukraińskiej tożsamości narodowej w Cesarstwie Austro-Węgierskim – zarys zagadnienia</i>	78
Glosa 7: Paweł Libera, <i>Wokół kształtowania się tożsamości narodowej i państwowej Ukrainy i Ukraińców</i>	82
POLSKA I ROSJA W UKRAIŃSKIEJ MYŚLI HISTORYCZNEJ I POLITYCZNEJ	85
<i>(Tomasz Stryjek, Marek Figura, Łukasz Adamski, moderator Piotr Olechowski)</i>	
Glosa 8: Piotr Olechowski, <i>Garść refleksji moderatora debaty „Miejsce Polski i Rosji w ukraińskiej myśli historycznej i politycznej”</i>	104
POLSKA-ROSJA-UKRAINA. GEOPOLITYKA I WOJNA	109
<i>(Waldemar Skrzypczak, Jacek Raubo, Robert Czyżewski, Grzegorz Kuczyński moderator Maria Przełomieć)</i>	
Glosa 9: Waldemar Skrzypczak, <i>Prognoza rozwoju sytuacji polityczno-militarnej w wojnie rosyjsko-ukraińskiej w 2022 roku</i>	123
KONTEKSTY TWORZĄCEGO SIĘ SOJUSZU	127
<i>(Fryderyk Zoll, Sierhiej Banach, Jan Piekło, Dmytro Antoniuk, Marek Budzisz, moderator Paweł Kurtyka)</i>	

Glosa 2

Vitaliy Nagirnyy

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

O POLSKICH JEŃCACH NA RUSI W XI-XIII WIEKU

Konflikty militarne sąsiadujących ze sobą państw były typowym zjawiskiem w średniowieczu. Ich istotnym celem było nie tyle zdobycie zwycięstwa w walnej bitwie, co zniszczenie zaplecza ekonomicznego rywala, a także osiągnięcie zysków materialnych przez zdobycie łupów oraz schwytanie i uprowadzenie jeńców dla okupu lub na potrzeby osiedlenia ich na obszarze własnego kraju. Polska i Ruś nie były tutaj wyjątkiem. Pokojowe okresy w relacjach obydwu tych państw były przerywane konfliktami i wzajemnymi najazdami, w trakcie których poddani Piastów bywali uprowadzeni przez oddziały Rurykowiczów na wschód.

Pierwsze informacje o polskich jeńcach na Rusi odnaleźć można w najstarszym latopisie ruskim – „Powieści Minionych Lat” – pod 1031 rokiem. Wówczas książę kijowski Jarosław Włodzimierzowicz, nazwany później Mądrym, oraz jego brat, książę Czernihowa Mścisław Włodzimierzowicz, wyprawili się na należące do Piastów Grody Czerwieńskie, zajęli je, a tamtejszą ludność schwytali i uprowadzili. Autor ruski wskazał także ich dalszy los – Jarosław i Mścisław podzielili się jeńcami i część z nich osiedlili na południowym pograniczu państwa ruskiego, na sąsiadujących ze stepem terenach nad rzeką Roś. Jak wynika z informacji latopisarskiej, przybysze z ziem polskich zamieszkiwali tam przynajmniej do początku XII wieku i przez dłuższy czas zachowywali swoją odrębność etniczną.

Po raz kolejny polscy jeńcy mogli pojawić się na Rusi w roku 1069, kiedy stacjonujące w ziemi kijowskiej oddziały Bolesława Szczodrego zostały zaatakowane przez miejscowych. Wiadomo, że w wyniku tego zabito część żołnierzy Piasta, niewykluczone jednak, że część z nich wzięto do niewoli, skutkiem czego mogli oni pozostać na Rusi.

Domyślać się można, że do brania jeńców dochodziło także w trakcie najazdów Rurykowiczów na ziemie Piastów, które nie zostały szerzej opisane przez ruskich latopisarzy czy polskich kronikarzy. Takie wyprawy miały miejsce między innymi w 1092 roku (najazd księcia trembowelskiego Wasylka Rościszawowicza i wspierających go Połowców), czy w 1120 roku (najazd księcia wołyńskiego Andrzeja Włodzimierzowicza i oddziałów połowieckich).

Pewnym jest natomiast, że kolejna wielka partia polskiej ludności została uprowadzona na tereny Rurykowiczów w latach 40. XII wieku, kiedy książę kijowski Wsiewołod Olgowicz wsparł Władysława II Wygnąca w jego walce z młodszymi braćmi. Wówczas oddziały Rusinów dwukrotnie wkraczały w piastowskie granice – w 1142 roku uczestniczyli w zdobywaniu Czerska, a w 1145 roku ratowali najstarszego syna Bolesława Krzywoustego po zadanej mu przez braci klęsce nad Pilicą. W trakcie obu tych wypraw siły Rurykowiczów zagarnęły „многъ полонъ”, tj. licznych niewolników. Przy tym, latopisarz ruski specjalnie podkreślił, że w trakcie pierwszej wyprawy uprowadzeni zostali głównie osadnicy („въземъше боле мирныхъ неже раатныхъ”).

Chociaż dla drugiej połowy XII i pierwszych dziesięcioleci XIII wieku nie posiadamy bezpośrednich informacji na interesujący nas temat, to nie ulega wątpliwości, że praktyka uprowadzania ludności w czasie wzajemnych najazdów nadal miała miejsce. Jej wyraźnym świadectwem jest opis wyprawy wołyńskich Romanowiczów i księcia mazowieckiego Konrada przeciwko księciu wielkopolskiemu Władysławowi Laskonogiemu pod Kalisz w 1229 roku. Z „Latopisu halicko-wołyńskiego” (Kroniki Romanowiczów) dowiadujemy się, że w jej trakcie doszło do schwytania przez Rusinów dużej ilości miejscowej ludności („пришла плѣнь велик”). W większości byli to mieszkańcy okolic Kalisza, Milicza (ob. m. Milicz w województwie dolnośląskim) i Starogrodu (ob. w. Starogród w powiecie krotoszyńskim w województwie wielkopolskim). Niezwykle ciekawą jest także informacja odnotowana w źródle ruskim o tym, że Rusini starali się w pierwszej kolejności chwytać osadników, czeladź i kobiety szlacheckiego pochodzenia („Роуси бо бѣахоу полонилѣ многу челадь . и бодрынѣ”).

Wydaje się, że w końcu lat 20. XIII wieku skala uprowadzania jeńców była na tyle duża, że stała się poważnym problemem dla obu stron i wymagała pilnego uregulowania. Próbę tego powzięto w czasie wspomnianej już rusko-mazowieckiej wyprawy pod Kalisz w 1229 roku. Jak informuje źródło ruskie, po uzgodnieniu porozumienia z kaliszczanami, książę mazowiecki Konrad oraz książę wołyński Daniel Romanowicz zawarli traktat sojuszniczy. Jednym z jego głównych punktów było postanowienie, żeby nie brać do niewoli ani ruskiej, ani polskiej ludności („створиша же межи собою клятвoу Роусь и Ляхове . аще по семь коли боудеть . межи ими . оусобица не воевати Ляхомъ Роуское челлди ни Роуси Ладьскои”).

Można uważać, że traktat z 1229 roku na jakiś czas przyniósł oczekiwany efekt ograniczając wzajemne uprowadzanie ludności. Dla lat 30. XIII wieku źródła nie wspominają o wyprawach Rusinów na ziemie polskie w celu brania jeńców. Owszem, Polacy nadal mogli trafiać do ich niewoli, aczkolwiek miało to miejsce głównie w wyniku przegranych starć, jak chociażby po zwycięstwie Romanowiczów w bitwie pod Jarosławiem (1245), kiedy książęta ruscy schwytali wielu wojów Bolesława Wstydliwego.

Sytuacja ponownie zaczęła ulegać zmianom w połowie lat 40. XIII wieku. W 1243 roku książęta halicko-wołyńscy Daniel i Wasylko Romanowiczowie zorganizowali wielką wyprawę przeciwko władcy krakowskiemu Bolesławowi Wstydliwemu. W jej wyniku poza łupami schwytali oni także wielką ilość jeńców. Taka sytuacja wielokrotnie powtarzała się w drugiej połowie XIII wieku. W 1268 roku książę ruski Szwarno Daniłowicz dwukrotnie zaatakował ziemie Bolesława Wstydliwego i „взаша полона много”; w 1279 roku władca włodzimierski Włodzimierz Wasylkowicz zdobył licznych niewolników podczas działań przeciwko księciu czerskiemu Konradowi II, a w 1281 roku – przeciwko księciu płockiemu Bolesławowi II; w 1282 roku książę halicki Lew Daniłowicz i Włodzimierz Wasylkowicz uprowadzili wielką ilość ludności z okolic Lublina, a książę włodzimierski dodatkowo jeszcze z Sochaczewa; w 1291 roku osadnicy lubelscy stali się ofiarą władającego w Bełzie Jerzego Lwowicza. Ostatnia z odnotowanych w źródłach trzynastowiecznych wypraw ruskich do Polski, która przyniosła najeźdźcom dużą ilość jeńców, był najazd księcia halickiego Lwa Daniłowicza na ziemię wrocławską w 1289 roku. W wyniku tych wszystkich wypraw do niewoli Rusinów mogli trafić nie tylko pospolici poddani książąt polskich, ale również reprezentanci wyższych warstw społecznych.

Praktyka uprowadzania przez Rusinów polskiej ludności w trakcie kampanii wojskowych nie była wówczas niczym wyjątkowym. Piastowie i ich oddziały również zagarniały ludność ruską podczas najazdów na ziemie swych wschodnich sąsiadów. Można tutaj wymienić chociażby uprowadzenie jeńców w czasie wyprawy kijowskiej Bolesława Chrobrego w 1018 roku, schwytanie mieszczan włodzimierskich przez oddziały Leszka Białego i jego brata Konrada w 1206 roku, wzięcie wielkiej ilości brańców z ziemi halickiej przez wojska Leszka Białego w 1210 i z ziemi bełżeckiej i czerwieńskiej w 1225 roku, czy przez Leszka Czarnego z okolic Brześcia w 1282 roku.

Na zakończenie warto kilka słów powiedzieć o dalszych losach polskich jeńców. Niestety są one bardzo słabo uchwytnie w źródłach, niemniej na ich podstawie można pokusić się o pewne wnioski. Osadzenie uprowadzonej przez Jarosława Włodzimierzowicza ludności nad rzeką Roś sugeruje, że większość poddanych Piastów, którzy trafili do niewoli była wykorzystywana do zasiedlenia pogranicza lub nieuprawianych ziem. Część z nich pozostawała na Rusi na zawsze, niektórzy zaś mieli szansę wrócić w rodzinne strony. Mogło to nastąpić w wyniku uiszczenia okupu lub decyzji władców, którzy zawierali umowy z Piastami, zabiegającymi o uwolnienie swoich poddanych.

Bibliografia:

Źródła:

- Gall Anonim, *Kronika Polska*, tłum. R. Grodecki, wstęp, oprac. M. Plezia, Wrocław 2003.
- Kronika halicko-wołyńska (Kronika Romanowiczów)*, wyd. i oprac. D. Dąbrowski i in., Kraków–Warszawa 2017.
- Kronika halicko-wołyńska (z XIII wieku)*, tłum. i oprac. E. Goranin, Oborniki Śląskie 2020.
- Kronika wielkopolska*, wstęp i komentarze B. Kürbisówna, Warszawa 1965.
- Latopis kijowski 1118–1158*, tłum. i oprac. E. Goranin, Wrocław 1995.
- Latopis kijowski 1159–1198*, tłum. E. Goranin, Wrocław 1994.
- Mistrz Wincenty (tzw. Kadłubek), *Kronika polska*, przekł. i oprac. B. Kürbis, Wrocław 2003.
- Powieść Minionych Lat: najstarsza kronika kijowska*, tłum. i oprac. F. Sielicki, Wrocław 2005.
- Ипатьевская летопись*, [w:] *Полное Собрание Русских Летописей*, т. 2, Санкт Петербург 1908.
- Лаврентьевская летопись*, [w:] *Полное Собрание Русских Летописей*, т. 1, Ленинград 1926–1928.

Opracowania:

- Nagirnyj W., *Polityka zagraniczna księstw ziemi halickiej i wołyńskiej w latach 1198/1199–1264*, Kraków 2011.
- Rus' and Poland (10th–14th centuries). Publication from the 9th International Scientific Conference, Przemysł, 5th–8th December, 2018*, eds. V. Nagirnyy and T. Pudłocki, Krakow 2019.
- Włodarski B., *Polityczne plany Konrada I księcia Mazowieckiego*, Toruń 1971.
- Włodarski B., *Polityka ruska Leszka Białego*, Lwów 1925.
- Włodarski B., *Polska i Ruś (1194–1340)*, Warszawa 1966.
- Włodarski B., *Ruś w planach politycznych Bolesława Krzywoustego (1102–1138)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. Nauki Humanistyczno-Społeczne. Historia”, 1966, z. 20, s. 37–57.
- Włodarski B., *Sąsiedztwo polsko-ruskie w czasach Kazimierza Sprawiedliwego*, „Kwartalnik Historyczny”, 1969, t. 76, z. 1, s. 5–19.
- Włodarski B., *Sojusz dwóch seniorów (ze stosunków polsko-ruskich w XII wieku)*, [w:] *Europa – Słowiańszczyzna – Polska. Studia ku uczczeniu Profesora Kazimierza Tymienieckiego*, Poznań 1970, s. 345–363.
- Włodarski B., *Udział Rusi halicko-włodzimierskiej w walce książąt na Mazowszu w drugiej połowie XIII wieku*, [w:] *Wiek Średni. Prace ofiarowane Tadeuszowi Manteufflowi w 60 rocznicę urodzin*, Warszawa 1962, s. 171–184.
- Войтович Л.В., *Князь Лев Данилович, Львів 2012*.
- Головко А.Б., *Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X–первой трети XIII в.*, Киев 1988.
- Головко О., *Русь і Польща в міжнародному житті Європи (X – перша половина XIII ст.)*, Київ 2021.
- Нагирный В., *Поляки на службе в русских князей в XI–XIII веках: перспективы использования русских летописей для изучения проблемы*, [w:] *Актуальные проблемы источниковедения: материалы V Международной научно-практической конференции к 110-летию Витебской ученой архивной комиссии, Витебск, 25–27 апреля 2019 г.*, ред. А.Н. Дулов и М. Ф. Румянцева, Витебск 2019, s. 136–139.